

UDK: 339.94(497.11:497-15)
Originalni naučni rad
DOI: 10.46793/83138.005.097B
Primljen: 24.05.2025.
Odobren: 03.06.2025.
Str. 97-117

Mileta Brajković¹

EKONOMSKA DIPLOMATIJA I HARMONIZACIJA ZAKONODAVSTVA DRŽAVA ZAPADNOG BALKANA U KONTEKSTU ZELENE AGENDE EVROPSKE UNIJE

Apstrakt: Proces globalizacije i snažne eskalacije privrednog života, posebno intenziviran krajem prošlog i početkom ovog veka, doveo je do korenitih promena u međunarodnim odnosima. Umesto tradicionalnih političkih ciljeva u prvi plan su došli ekonomski prioriteti, dok je ekonomija postala temelj međunarodnih odnosa. Stoga je diplomatski ekonomski angažman postao prvorazredna aktivnost nacionalnih država u njihovom spoljopolitičkom nastupu. Burni događaji u novijoj istoriji Zapadnog Balkana ostavili su duboke tragove na novonastale države u okviru subregiona, međutim, približavanje Evropskoj Uniji i njenim vrednostima dovele su do toga da zemlje ovog regiona shvate važnost međunarodne ekonomske saradnje kao kreatora mira i prosperiteta. U savremenim, globalizovanim uslovima, osnovna funkcija spoljne politike, tj. diplomatskih predstavništava, ministara, vlada i šefova država, postaje funkcija ekonomskog diplomate reklamiranje i prodaja proizvoda sopstvene nacionalne privrede u svetu i obezbeđivanje poslova domaćim kompanijama na stranim tržištima. U radu se razmatra harmonizacija regulative Republike Srbije u procesu kandidature za članstvo u Evropsku Uniju.

Zelena ekonomija predstavlja postmoderni koncept sveobuhvatnog uključivanja životne sredine u projekte održivog ekonomskog razvoja. Pojavljuje se kao nova paradigma za poboljšanje privrednog rasta, uz istovremeno smanjenje potrošnje prirodnih resursa i sprečavanje devastacije ekosistema. Ekonomski prosperitet mora inkorporirati socijalne konotacije oličene u unapređenju zdravstvenog stanja stanovništva, socijalne pravde, zaposlenosti i zaštiti životnog ambijenta. To je posebno značajno za države Zapadnog Balkana, koje su siromašne, ali sa ogromnim potencijalima za implementaciju zelene

¹ Doc. dr Mileta Brajković, Univerzitet MEDITERAN, Fakultet za ekonomiju i biznis, Podgorica, Crna Gora, E-mail: brajkovicmileta@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004--0954-3359>

ekonomije, održiv razvoj i ekološko preduzetništvo. Aktuelni poduhvat zasniva se na Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, usklađenom sa Evropskim zelenim sporazumom, koja obuhvata pet primarnih oblasti: dekarbonizacija, cirkularna ekonomija, smanjenje zagađenja, održivu poljoprivredu i biodiverzitet. Cilj rada je da prikaže moguće modalitete ravnoteže između ekonomskog progressa i socijalne inkluzije u kontekstu zaštite životne okoline. Navedeni segmenti utiču na privrednu, političku i društenu stabilnost. Rezultati istraživanja upućuju na nove pravce ostvarivanja društvenog prosperiteta sa većim brojem mogućih rešenja za prevazilaženje kontroverzi, gde je potrebno sadržajno i kompetentno angažovanje državnih institucija. Značaj aktuelnog razmatranja ogleda se u neophodnosti koncipiranja dugoročne strategije održivog razvoja na platformi zelene ekonomije u državama subregiona Zapadnog Balkana, utemeljenoj na Zelenoj agendi Evropske Unije.

Ključne reči: Ekonomska diplomatija, harmonizacija regulative, Zelena ekonomija, socijalna inkluzija, održivi razvoj, Zelena agenda, Republika Srbija, Zapadni Balkan, Evropska Unija;

ECONOMIC DIPLOMACY AND HARMONIZATION OF THE LEGISLATION OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES IN THE CONTEXT OF THE GREEN AGENDA OF THE EUROPEAN UNION

Abstract: The process of globalization and strong escalation of economic life, especially intensified at the turn of this century, has led to radical changes in international relations. Instead of the traditional political goals in the first plan came economic priorities and the economy became the foundation of international relations. Therefore, the diplomatic economic engagement has become a first-class activity of nation-states in their foreign policy. The tumultuous events in the recent history of the Western Balkans have left a deep imprint on the newly formed states in the region, but closer to the European Union and its values have led to countries in the subregion understand the importance of international economic co-operation as a creator of peace and prosperity. In the modern, global environment, the basic function of foreign policy (diplomatic missions, ministers, heads of state and government) becomes a function of economic diplomats-advertising and sale of their national economy in the world and provide jobs to domestic companies in foreign markets. The paper discusses the harmonization of the regulations of the Republic of Serbia in the process of candidacy for membership in the European Union.

The green economy represents a postmodern concept of the comprehensive inclusion of the environment in projects of sustainable economic development. It is emerging as a new paradigm for improving economic growth, while simultaneously reducing the consumption of natural resources and preventing ecosystem devastation. Economic prosperity must incorporate social connotations embodied in improving the health of the population, social justice, employment and protection of the living environment. This is particularly important for the countries of the Western Balkans, which are poor but with huge potential for the implementation of green economy, sustainable development and ecological entrepreneurship. The current undertaking is based on the Green Agenda for the Western Balkans in line with the European Green Deal, which includes five areas: decarbonisation, circular economy, pollution reduction, sustainable agriculture and biodiversity. The aim of the work is to show possible modalities of balance between economic progress and social inclusion in the context of environmental protection. The

mentioned elements affects the economic, political and social stability. The results of the research point to new directions for achieving social development with a greater number of possible solutions for overcoming controversies, where meaningful and competent involvement of EU bodies and state institutions is required. The importance of considering the current topic is reflected in the necessity of designing a long-term sustainable development strategy on the platform of the green economy in the countries of the Western Balkans, based on the Green Agenda of the European Union.

Key words: Economic diplomacy, harmonization regulative, Green economy, Social inclusion, Sustainable development, Green agenda, Republic of Serbia, Western Balkan, European Union;

Uvod

Region Jugoistočne Evrope predstavlja autentičnu sredinu sa bogatim kulturno istorijskim nasleđem. Savremeni trendovi društveno-ekonomskog razvoja ovih zemalja direktno su povezani sa procesima evropskih integracija. Ovaj region je zbog permanentno izraženih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji u teoriji i praksi nazvan „bure baruta“. Ipak, nakon raspada Jugoslavije, sve novonastale države izabrale su put evropskih i evroatlantskih integracija i izgradnju što boljeg odnosa sa vodećim svetskim silama i sa svojim susedima.

Spoljne politike zemalja ovog regiona fokusirane su na međunarodnu ekonomsku saradnju. Vlade ovih zemalja shvatile su da je za ostvarenje značajnog ekonomskog napretka neophodno neprestano jačanje konkurentnosti privrede, jer je to jedini delotvoran put ka povećanju izvoza. Da bi ove zemlje ostvarile uspešnost svojih izvoznih potencijala neophodna je visoko profesionalna i kvalitetna ekonomska diplomatija, koja će da preuzme na sebe ogromnu ulogu u otklanjanju prepreka koje otežavaju put preporoda ovih država i njihovih privreda. U tom smislu, ma koliko napora i sredstava da se uloži u ekonomski razvoj, nije i neće biti uzalud. Pored navedenog, neophodna je i konstrukcija ekonomsko diplomatske paradigme zemlje koja mora biti dugoročna. Ekonomsko diplomatske aktivnosti moraju biti u službi ekonomskog i političkog oporavka i stabilizacije zemlje, kao i njenog uspešnog predstavljanja i prodora u svet.

U novom globalističkom poretku pred ekonomske predstavnike u svetu stavljaju se nova zaduženja i odgovornosti. Njihove zemlje moraju u njima dobiti važnog saradnika, koji će informacijama i sugestijama doprineti usmeravanju njihove izvozne ekspanzije, transformaciji spoljnoekonomskog nastupa, novim proizvodnim programima i kvalitetu proizvoda, koji moraju da zadovolje određeno tržište. Ekonomska diplomatija treba da obezbedi konzistentnu politiku ekonomskog nastupa, materijalne resurse za takav nastup, kao i obuku kadrova koji će te zadatke sprovesti. Ekonomske diplomate, pri tome, vode svakodnevnu bitku sa konkurentima u potrazi za poverljivim ekonomskim informacijama. Nadmeću se u osvajanju novih ili u proširenju starog prisustva na stranim tržištima. Sa globalizacijom svetske privrede i međunarodne politike interes pojedinih privreda da budu promovisane u inostranstvu i da se na svetskom tržištu izbore za što veće učešće i udeo u svetskom profitu, postaje i državni interes njihovih zemalja. Uspešna ekonomska diplomatija esencijalno doprinosi razvoju države, harmonizaciji procedura, tako i procesu integracije u Evropsku Uniju.

Pridruživanje Evropskoj Uniji koje se može shvatiti kao najviši oblik udruživanja podrazumeva ispunjenje različitih uslova od strane države potencijalnog kandidata ili kandidata za članstvo. Država koja pretenduje da postane članica Evropske Unije

mora ispuniti određene kriterijume koji mogu biti različitog karaktera (tzv. Kopenhaški kriterijumi), a jedan od osnovnih je da usaglase nacionalno zakonodavstvo sa pravnim tekovinama Evropske Unije na šta ih obavezuje i samo potpisivanje Osnivačkih ugovora Evropske Unije. Mnoge države dobrovoljno i pre nego što im to postane obaveza usklađuju svoje propise, a kao primer za to može se navesti i neutralna Švajcarska.

Kada su u pitanju države članice Evropske Unije za njih harmonizacija predstavlja usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa komunitarnim ali samo u onoj meri u kojoj je potrebno da bi se ostvarili komunitarni ciljevi. Cilj harmonizacije propisa nije stvaranje primata nadnacionalnog prava nad nacionalnim, već stvaranje sličnih rešenja u nacionalnim propisima ali uz zadržavanje razlika.

Zelena, odnosno cirkularna ekonomija zauzima prvorazrednu ulogu u implementaciji postmodernog evropskog koncepta Zelena Agenda Evropske Unije, koji je od vitalnog egzistencijalnog interesa za sve tvorevine posmatranog regiona. Aktuelni strateški projekat, za razliku od konzervativnog linearnog modela ekonomskog privređivanja, označava esencijalni separat ekološke politike Evropske Unije. Stoga je neophodno sprovesti principe cirkularne ekonomije u državama koje su zvanični kandidati ili su u početnim etapama procesa pridruživanja tom kolektivitetu. Fenomen zelene ekonomije jeste ekonomska paradigma dizajnirana da sistematski minimizira korišćenje oskudnih resursa uz istovremeno ublažavanje stvaranja otpada, zagađenja i emisija ugljenika i drugih polutanata.

Uloga i značaj ekonomske diplomatije u procesima evropskih integracija

Ekonomska diplomatija označava diplomatske aktivnosti usmerene prema unapređenju i zaštiti ekonomskih interesa zemlje. Diplomacija u subjektivnom vokabularu označava sposobnost, znanje, veštinu, metod održavanja međunarodnih odnosa, pregovaranja, rešavanja konfliktnih situacija. Epistemološku termin "diplomacija" potiče od grčke reči „diploma“, koja je prvobitno označavala dvostruko presavijenu ispravu koja je služila kao dokaz završenog fakulteta. Kasnije je reč poprimila druga, šira značenja, a označavala je službene dokumente, između ostalog sporazume između vladara. (Nešković, 2015, 10)

Diplomatija kao pojam ima nekoliko značenja:

- sposobnost, znanje, veština i metoda održavanja međunarodnih odnosa, pregovaranja, rešavanja konfliktnih situacija.
- vođenje državnih poslova, tj. državne aktivnosti na području spoljne politike putem službenih kontakata sa drugim subjektima međunarodnih odnosa.
- celokupna državna struktura (u prvom redu Ministarstvo spoljnih poslova i diplomatsko-konzularna predstavništva) koja služi predstavljanju neke zemlje u svetu i pojedinim državama, kao i održavanje službenih odnosa u drugim zemljama i međunarodnim organizacijama.
- profesija, karijera, struka predstavljanja jedne države u međunarodnim odnosima.
- u subjektivnom, neformalnom, socijalnom smislu, diplomatija označava način rešavanja konflikata, nesporazuma, sukoba mirnim putem. To je, pored ostalih, jedna od najvažnijih karakteristika koju treba da poseduje ekonomski diplomata, odnosno osoba čija je profesija predstavljanje države u međunarodnim okvirima.
- i na kraju, diplomatija je nauka koja proučava i podučava o relevantnim pitanjima u međunarodnim odnosima i vođenju spoljne politike. Kao nauka, ona je kompilacija različitih naučnih područja: pre svega politike, ali i istorije, geografije, prava, ekonomije i dr.

„Diplomatija je profesija, zanat sa specifičnim karakterom posla, načinom rada i sopstvenim pravilima, ali i naučna disciplina i nauka, kao što je međunarodno pravo“.

U uslovima ubrzanja procesa globalizacije, bezbednosna pitanja koja su bila dominantna u periodu Hladnog rata ustupaju mesto ekonomskim interesima, što određuje jaku orijentaciju spoljne politike većine zemalja sveta u ovom pravcu. Razvoj efikasnog koncepta ekonomske diplomatije postaje najprimereniji pristup uspešnom vođenju spoljne politike u uslovima kada je neophodno stalno tražiti kvalitetne strane investitore i nova tržišta za domaće proizvode.

Ne poveravaju se u jednoj državi svi poslovi ekonomske diplomatije samo diplomatama. Ti poslovi se raspoređuju među službama, koje nalaze najbolji način za rešavanje problema koji se postavljaju pred njih u oblasti spoljno-ekonomske politike. Ekonomska diplomatija podrazumeva aktivnost države na promociji i zaštiti interesa nacionalnih firmi na međunarodnom planu, pregovore sa vladama (kako države, tako i firmi) u čijim zemljama nacionalne kompanije posluju, zatim sprečavanje i izbegavanje ekonomskih konflikata na domaćem i međunarodnom planu, prikupljanje informacija i globalne promocije izvoza preko državnog diplomatskog aparata, a uz kooperaciju kompanija i države u pregovorima. U međunarodnom sistemu ekonomska diplomatija dobija dodatno na značaju sa ubrzavanjem globalizacije (misli se pre svega na dodatno jačanje stepena međuzavisnosti između država, kao i integrativnih procesa na regionalnom i globalnom nivou).

Ako imamo u vidu da se globalna ekonomija karakteriše visokim nivoom konkurentnosti, otvara se pitanje kako ekonomski subjekti malih država mogu da ostvare zadovoljavajuća tržišna učešća, odnosno kako mogu da ostvare komparativne (konkurentne) prednosti koje bi im omogućile adekvatno pozicioniranje na tržištu? U tom smislu, istraživanja pokazuju da veoma važnu pozitivnu ulogu može da ima efikasnost i efektivnost diplomatije, ili preciznije njene ekonomske komponente za koju je sve prihvaćeniji termin ekonomska diplomatija. Značaj ekonomskih faktora u međunarodnim odnosima odavno je uočen, ali je najčešće bio potiskivan u odnosu na političke. Danas je značaj međunarodne ekonomske saradnje u internacionalnom biznisu ogroman. (Brajković, 2020, 31)

U okviru ministarstva inostranih poslova svake države postoji služba koja se bavi konzularnim poslovima. Ova direkcija koordinira rad konzularne mreže u inostranstvu, pomaže im u radu, prima zahteve stranaka kada imaju elemente inostranosti, ali istovremeno, pored protokola, ima glavnu ulogu u posredovanju između stranih diplomatsko-konzularnih predstavništava i domaćih državnih organa. Konzulati su “država u malom” i prva adresa u inostranstvu ako se nešto nepredviđeno desi. Pored navedenog, konzulati imaju na lokalnom nivou i diplomatsku funkciju, oni su tu da unapređuju političke i ekonomske odnose, da informišu javnost, da šire kulturu svoje zemlje i sl.

Što se tiče ekonomske diplomatije, ona se može sagledati sa dva nivoa:

- Jedan je ekonomska diplomatija u širem smislu, koja je sveobuhvatnija i tiče se svih subjekata jednog društva koji učestvuju u jačanju ekonomske konkurentnosti jedne zemlje diplomatskim metodama.

- Drugi je definicija ekonomske diplomatije u užem smislu, i ona se tiče ekskluzivnih aktivnosti Ministarstva inostranih poslova u odbrani ekonomskih interesa svoje zemlje.

Ekonomska diplomatija uključuje politiku, klasičnu diplomatiju, ekonomiju, biznis, menadžment, marketing, svetsko tržište, odnose s javnošću, informativnu delatnost i dr. Cilj ekonomske diplomatije je: efikasan posao, efektna uspešnost i sigurnost

profita, investicija i tržišta. Sa globalizacijom svetske privrede i međunarodne politike, interes pojedinih privreda da budu promovisane u inostranstvu, i da se na svetskom tržištu izbore za što veće učešće i udeo u ostvarenom profitu, postaje i državni interes njihovih zemalja.

Osnovni ciljevi ekonomske diplomatije jesu: ekonomsko opštenje sa inostranstvom, utvrđivanje konzistentne politike ekonomskog nastupa na međunarodnom planu, obezbeđivanje materijalnih resursa za takav nastup, kao i obučavanje kadrova koji će sprovesti utvrđenu politiku. Uz to, ekonomska diplomatija ima za cilj i prikupljanje poverljivih ekonomskih informacija o konkurentima, ekonomskim partnerima i kompanijama i o situaciji na stranim tržištima.

Principi koji se primenjuju u ekonomskoj diplomatiji su: 1. Rešavanje pitanja od nacionalnog značaja; 2. Predupređivanje konflikata; 3. Rešavanje pitanja koja su u vezi sa nacionalnom privredom; 4. Podrška privrednim asocijacijama, preduzećima i drugim institucijama relevantnim za razvoj privrede i unapređenje ekonomskih odnosa s inostranstvom.

Glavna funkcija ekonomske diplomatije je: zaštita nacionalnih ekonomskih interesa u međunarodnim ekonomskim odnosima. Da bi se obezbedila promocija nacionalne privrede u svetskoj razmeni (kako države u celini, tako i svakog njenog ekonomskog subjekta), organizovana država određuje za to nadležne organe i službe, utvrđuje sredstva i mehanizme i zadužuje stručne i spremne kadrove koji će zacrtanu državnu politiku nastupa u inostranstvu sprovesti ekonomskom diplomatijom na bilateralnom i multilateralnom planu. Ekonomske diplomate treba da vode konstatnu bitku sa konkurencijom u cilju dolaženja do poverljivih ekonomskih informacija, zatim da se takmiče za osvajanje novih ili proširenje na već postojećim tržištima i pregovaraju sa interesnim grupama.

Profesionalizam ekonomskih diplomata ogleda se u predanoj borbi za ostvarivanje zacrtanih ekonomskih interesa i profita svoje kompanije i zemlje koje predstavljaju. Ukoliko jedan od tih elementa nedostaje, stepen uspešnosti njenog ekonomskog predstavljanja i rezultati njenog nastupa ozbiljno se umanjuju. Ukoliko su svi ti neophodni preduslovi obezbeđeni, stvaraju se povoljni uslovi za ostvarenje funkcija ekonomske diplomatije.

Osnovne funkcije ekonomske diplomatije su:

- a) aktivnosti za obezbeđenje najpovoljnijih uslova u trgovini i drugim formama ekonomskog povezivanja;
- b) uticaj na uspostavljanje mera stimulisanja izvoza domaćih roba i usluga, odnosno kontrola prometa kapitala u sklopu ukupnih razvojnih ciljeva i strategije ekonomskog nastupa zemlje u inostranstvu;
- c) svakodnevna i sistematska analiza prilika na međunarodnom tržištu i ekonomskim odnosima i analiza ekonomskog položaja stranih zemalja;
- d) uspostavljanje i održavanje ekonomskih i poslovnih kontakata sa poslovnim i preduzetničkim krugovima i nadležnim resorima zemlje prijema;
- e) vođenje bilateralnih i multilateralnih ekonomskih pregovora;
- f) priprema i učešće u ekonomskim konvencijama;
- g) učešće u radu međunarodnih institucija i organizacija;
- h) stvaranje povoljnih poslovnih prilika za nastup preduzeća sopstvene zemlje u inostranstvu.

Ekonomska diplomatija predstavlja budućnost diplomatije, jer je u okolnostima globalizacije svetske privrede i politike postala osnovno sredstvo prodora na svetsko tržište. Pokušaj da se dođe do tačne definicije ekonomske diplomatije teško da u ovom

trenutku može biti uspešan. Iako novi pojam sa mnogo aspekata, može se reći da se pod pojmom ekonomske diplomatije najčešće podrazumevaju diplomatske aktivnosti usmerene prema unapređenju i zaštiti ekonomskih interesa zemlje, prvenstveno unapređenjem izvoza i privlačenjem stranih investicija. Najkraće i najjednostavnije rečeno, ekonomska diplomatija je specifičan spoj klasične diplomatije, ekonomskih nauka i nauka menadžmenta, metoda i tehnika pregovaranja sa stranim partnerima, marketinga, odnosa sa javnošću i prikupljanja ekonomskih informacija od interesa za privredu svoje zemlje ili kompanije, u cilju prodora na svetsko tržište.

Činjenica je da je visokoobrazovana i motivisana diplomatija neophodna za svaku državu koja svoj ekonomski prosperitet vezuje za stalnu i plodnu razmenu na svetskom tržištu, slobodnu cirkulaciju ljudi, roba i kapitala i za svoj uspešan privredni nastup u svetu. U današnjoj, globalnoj svetskoj privredi to je postalo neophodno, jer nijedna zemlja na svetu ne može da živi i proizvodi sama sve što joj je neophodno za normalno funkcionisanje privrede i zadovoljavanje potreba njenih građana. Kapital je odavno prešao granice jedne države i seli se tamo gde može najefikasnije i najefektivnije da se oplodi.

U privrednom životu, pored ostalih faktora, ekonomska diplomatija pruža ogromnu pomoć kvalitetnim informacijama i savetima o aktuelnim trendovima, obimu, vrstama i kvalitetu sličnih ili traženih proizvoda konkurentskih kompanija i zemalja, zatim analizama potreba i eventualnoj zasićenosti stranih tržišta, prihvatljivim cenama i rokovima, pa sve do dizajna ili uzoraka proizvoda konkurentskih firmi. Ekonomski diplomata stoga ima ulogu specijalnog ekonomskog posmatrača privrednih kretanja na svetskom tržištu i ekonomske situacije u zemlji prijema. On svoja zapažanja, u vidu argumentovanih analiza mora redovno da dostavlja svojoj centrali (državi). Naravno, uz preporuke kako da privrednici njegove zemlje što brže i uspešnije prodru na strani tržišni prostor i osvoje ga sopstvenih proizvodima, tehnologijom i ulaganjima.

Delatnosti ekonomskog diplomate moraju biti u službi ekonomske i političke stabilizacije i prosperiteta matične zemlje. Istovremeno i uspešnog promotivnog nastupa na međunarodnom tržištu proizvoda, usluga i spoljnotrgovinskih poslova. Samim tim, osnovna uloga državne administracije, diplomatskih i spoljnotrgovinskih predstavništava, različitih delegacija, ministara, predstavnika Vlade i šefova država prilikom boravka u inostranstvu postaje uloga ekonomskog diplomate-da promovišu i prodaju proizvode nacionalne privrede u svetu, da obezbede da kompanije iz njihovih zemalja dobijaju poslove na stranim tržištima i da kvalitetnom poslovnom klimom u svojoj zemlji privuku strane investitore.

Harmonizacija domaće regulative sa pravom Evropske Unije

Obim u kome je potrebno uskladiti nacionalno pravo je određen članom 94. Ugovora o Evropskoj Zajednici, a osnovni cilj harmonizacije je usklađivanje pravila ponašanja na što identičniji način modalitetima na planu Evropske unije. To se odnosi i na konglomerat ekoloških „zelenih“ dokumenata, gde prvorazredni značaj poseduje Zelena agenda Evropske Unije. O harmonizaciji se može govoriti u užem i širem smislu. Harmonizacija u užem smislu predstavlja usklađivanje domaćih propisa sa komunitarnim aktima, odnosno direktivama. Kada se govori o harmonizaciji u širem smislu misli se na države koje nisu članice Evropske Unije i koje nemaju obavezu harmonizacije, njihovo usklađivanje se ne mora odnositi samo na direktive već se može proširiti i na unutrašnje implementirajuće akte koje su u tom cilju usvojile države članice.

U ovom slučaju se radi o ugledanju domaćih zakonopisaca koji se ugledaju

na evropske zakone i kojim im služe kao modeli. Postoje određeni kriterijumi za usklađivanje nacionalnih propisa sa pravom EU, a oni su određeni : ciljevima, obimom i domašajem i postupnošću usklađivanja. Usklađivanje ne podrazumeva samo formalnu proceduru, usklađivanje predstavlja sredstvo kojim se ostvaruju različiti ekonomski, politički, pravno-tehnički ciljevi.

Da bi propisi koji su usvojeni dosledno primenjivali potrebno je da postoji delotvorna javna uprava i nezavisno i nepristrasno pravosuđe. Pravni akti sa kojima se usklađuju nacionalni propisi jesu regulative, direktive, odluke, preporuke i mišljenja. Regulative automatski postaju sastavni deo nacionalnog prava država članica i one važe na teritoriji svih država članica bez obzira na to da li su glasale za njihovo usvajanje ili nisu. Osnovni cilj direktiva jeste da što više usklade nacionalne propise država članica i one postaju važeće tek nakon što država usvoji mere implementacije, dakle odredbe direktive se prenose u nacionalni sistem kroz nacionalne propise i u određenom roku. Za direktivu se može reći da obavezuje državu i u pogledu cilja i u pogledu roka.

Direktiva dejstva na pravna i fizička lica počinje da proizvodi tek kada postane deo nacionalnog prava. U slučaju da država ne implementira direktivu na pravi način u nacionalno zakonodavstvo ipak se može pred nacionalnim sudom pozvati na direktivu, a sud će biti dužan da mu zagarantuje sva prava iz te direktive. Direktivama se takođe ne vrši unifikacija već se državama članicama ostavlja prostora da u svojim aktima zadrže izvesne razlike.

Harmonizacija takođe može biti aktivna i pasivna. Aktivna harmonizacija postoji kada se implementacija sprovodi usvajanjem novih propisa, a pasivna podrazmeva priznanje direktnog dejstva onih odredaba Ugovora o osnivanju kojima se nesto zabranjuje. Državama se u ovom slučaju zabranjuje legislativna mera koje su u suprotnosti sa odredbama direktive, a čak i da se dogodi da ih država donese primena takvih mera bi bila onemogućena pozivanjem na direktno dejstvo odredbi Ugovora o osnivanju.

Kada je reč o nacionalnim aktima implementacije, najbitnije je da taj akt bude pravno obavezujući, a država članica po svom nahodanju može izabrati koji će to akt biti. Kada se proces harmonizacije posmatra u tehničkom smislu, može se reći da se koristi nekoliko metoda harmonizacije. Prvi jeste transpozicija i on označava prenošenje identičnog teksta komunitarnog propisa u nacionalno pravo. Obično se koristi za složene direktive. Drugi je preformulacija kojom se preuzima srž teksta ali se postiže i očuvanje pravne terminologije nacionalnog prava. Treba spomenuti i treći metod, a to je referiranje koje se koristi vrlo retko i to isključivo u slučajevima kada je u pitanju direktiva koja sadrži detaljne i precizne tehničke odredbe.

Usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa pravnom legislativom Evropske unije je jedan mukotrpan i dug proces. Tu se radi o preuzimanju prava i obaveza Zajednice koji su nastali u proteklih pedeset godina, odnosno svega što je Evropska Unija stvorila do danas. Evropska unija je još u maju 1999. godine predložila novi model odnosa sa državama koje pripadaju Zapadnom Balkanu koji se naziva Proces stabilizacije i pridruživanja. (Mišćević, 2009)

Proces stabilizacije i pridruživanja jeste politički okvir koji služi unapređenju država zapadnog Balkana sve do njihovog stupanja u Evropsku uniju. U okviru ovog procesa postoje 3. nivoa definisanih uslova:

1.
 - a) Politički kriterijum
 - b) Ekonomski kriterijum
 - c) Sposobnost preuzimanja pravnih tekovina EU
 - d) Administrativni kriterijum
2. Kriterijumi iz Procesu stabilizacije i pridruživanja
3. Kriterijumi za svaku državu koji su nabrojani u Evropskom partnerstvu

(Prati ga i godišnji izveštaj o napretku svake države u kome je napisano šta je učinjeno i šta treba učiniti dalje).²

Vlada Republike Srbije je otpočela jednostranu primenu PTS od 1. januara 2009. godine. Razlozi za donošenje ovakve odluke jesu najpre ekonomske prirode i to otvaranje tržišta za robu iz Evropske Unije bez carine ili sa vrlo niskim carinama. Zatim politički razlozi, koji se tiču posvećenosti Srbije i njenom željom za napretkom jer primena ovog sporazuma dovodi do sledećeg koraka u procesu, a taj korak je podnošenje kandidature za članstvo. Republika Srbija je preuzela potpisivanjem ovog sporazuma dve bitne obaveze, a one su uspostavljanje zone slobodne trgovine u prelaznom preiodu od 6 godina i usklađivanje nacionalnog prava sa komunitarnim. Vlada Republike Srbije je u junu 2003. godine usvojila prvi Akcioni plan na osnovu kog je trebalo doneti 50 zakona do kraja 2004. godine. Takođe, pored Akcionog plana, Republika Srbija je usvojila i Informaciju o potrebi za uspostavljanjem mehanizma za ocenu nivoa usklađenosti propisa i to :

1. Izjava o usklađenosti,
2. Tabela usklađenosti.

Izjava o usklađenosti jeste pismena izjava od strane organa ili organizacija državne uprave nadležnih za izradu i predlaganje određenog predloga zakona, drugog propisa ili opšteg akta kojim se daje ocena nivoa usklađenosti nacarta akta sa propisima Evropske Unije.

Republika Srbija je podnela zahtev za članstvo u Evropskoj uniji u decembru 2009. godine, a Evropska Komisija je 12. oktobra 2011. godine preporučila da se Srbiji dodeli status kandidata. Kada je 9. decembra 2011. godine odložena dodela statusa kandidata za članstvo uz uslov koji se odnosi na napredak u određenim segmentima odnosa sa Kosovom, naša zemlja je učinila velike napore. Uslovi su se odnosili na dogovor o regionalnom predstavljanju Kosova i uspešno je okončan sporazumom Beograda i Prištine u Briselu. Evropski Savet je 1. marta 2012. godine doneo odluku da Srbiji dodeli status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Srbija je nakon ovog krupnog koraka nastavila dalje da se priprema za sledeće faze evropske integracije. Potom, 22. aprila 2013. godine Evropska Komisija daje saglasnost za početak pregovora i postupno otvaranje poglavlja.

Prema uspostavljenoj proceduri, da bi se otvorili pregovori o članstvu, potrebna je saglasnost svih država članica Evropske Unije. Ovde ne postoji tačno određen rok za otpočinjanje pregovora o članstvu nakon dobijanja statusa kandidata, uglavnom pregovori o članstvu traju od 3 do 5 godina i najviše zavise od sposobnosti države da harmonizuje nacionalne propise sa pravnim tekovinama Evropske unije³. Republika Srbija je do otpočinjanja pregovora nastavila sa reformama i procesom harmonizacije zakonodavstva sa normativnim aktima Evropskog prava. Do bliže saradnje Evropske Unije i Srbije u različitim oblastima politika, koje doprinose celokupnom ekonomskom i socijalnom razvoju nase zemlje dovelo je sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Ove oblasti saradnje su veoma bitne, jer će u narednim fazama biti predmet pregovora o članstvu i čine bitan i većinski deo od ukupno 35 poglavlja za pregovaranje.

2 Separat je prikazan u Godišnjem izveštaju o PSP EK: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/misljenje_kandidatura/izvestaj_o_napretku_2011.pdf

3 CCP predstavlja saradnju u sledećim politikama: ekonomska i trgovinska politika, statistika, bankarstvo, osiguranje i finansijske usluge, računovodstvena kontrola, promocija investiranja, industrijska saradnja, mala i srednja preduzeća, turizam, poljoprivreda i agroindustrija, ribarstvo, carine, porezi, socijalna saradnja, obrazovanje i obuka, saradnja u kulturi, audiovizuelna saradnja, informatičko društvo, elektronske komunikacije, informisanje, transport, energetika, nuklearna bezbednost, zaštita životne sredine, istraživanja i razvoj, regionalni i lokalni razvoj, javna uprava.

Srbija se nalazi u procesu evropskih integracija, zbog svojih konceptualizovanih nastojanja da se što pre pridruži Evropskoj Uniji otpočela proces harmonizacije pravne regulative u svim oblastima bitisanja države. Podrazumeva se, i pre nego što je to bilo formulisano kao obaveza u projektu dobijanja članstva. Veoma kompleksan skup dokumenata obuhvata i implementaciju tzv. Sofijskog sporazuma oličenog u Zelenoj agendi Evropske Unije za Zapadni Balkan. Tako je Srbija usvojila i strateški dokument, poznat pod nazivom Nacionalni program za integraciju. Nacionalni program za integraciju jeste svojevrstan plan po kome bi država trebala da se kreće i da realizuje planove u određenom vremenskom okviru. Prvi izveštaj o sprovođenju Nacionalnog programa za integraciju je usvojen je 5. februara 2009. a kompletna realizacija planova iz ovog dokumenta bi trebala da se dogodi do 31. decembra 2016. godine nakon čega će biti razmotreno usvajanje novog dokumenta, a u zavisnosti od rezultata i napretka očekivanih u okviru pristupnih pregovora sa Evropskom Unijom. Krizni trendovi kao posledica rata u Ukrajini proizvode teškoće u pregovorima, kao i rezervu oko dalje egzistencije aktuelnog kolektiviteta. Specifično spoljopolitičko stanovište utemeljeno je na zakonodavnim aktima države, tradicionalnim prijateljskim odnosima sa zaraćenim zemljama i depresivnim iskustvima tretmana konflikata iz bliske prošlosti. Principijelno zvanično opredeljenje Republika Srbije prema ovom konfliktu, određeno je pozicioniranjem objektivne formulacije agresije Ruske Federacije na Ukrajinu u međunarodnom opštenju, ali bez uvođenja sankcija Ruskoj Federaciji. Tako kreiran primer Srbije kao jedinstven u Evropi, bez obzira na konstantne pritiske oficijelnih globalnih aktera nesumljivo proizvodi usporavanje projekta konvergencije ka Evropskoj Uniji.

Zelena agenda Evropske Unije za Zapadni Balkan

Transformacija ka zelenoj ekonomiji prevazilazi prilagođavanje privrednog sistema usmereno na ublažavanje negativnih uticaja povezanih sa linearnom ekonomijom. Prelazak na zelenu ekonomiju označava sistemsku transformaciju koja ne samo da neguje dugoročnu otpornost, već i stvara nove poslovne i ekonomske izglede, istovremeno donoseći brojne koristi za životnu sredinu i društvo u celini. U srži Evropske Zelene Agende, ključne komponente agende Evropske unije za održivi rast, leži zelena ekonomija. U navedenom konstrukt je i Zelena agenda Evropske Unije za Zapadni Balkan, usvojena na zasedanju u Sofiji 10. novembra 2020. godine, zbog čega se naziva Sofijska deklaracija. Dvostruka tranzicija, koja obuhvataju i zelene i digitalne inicijative, predstavlja vodeći poduhvat Evropske komisije u periodu 2019-2024 i služi kao kamen temeljac za veliki evropski plan privrednog oporavka. Ovaj plan je od ključnog značaja za podmlađivanje privrede Evropske Unije i rešavanje ekonomskih i društvenih posledica koje su proistakle iz pandemije COVID-19. Napredak ka cirkularnoj ekonomiji Evropske Unije zavisi od ostvarivanja ciljeva usredsređenih na povećanje efikasnosti resursa, smanjenje stvaranja otpada i iskorištavanje otpada kao vrednog resursa (Brajković, Nešković, 2025, 25).

Početni i kasniji akcioni planovi zelene ekonomije uvode spektar kako zakonodavnih tako i nezakonodavnih mera koje imaju za cilj snažno pokretanje zelene ekonomije. Dok je većina zakonodavnih mera iz prvog paketa ili stupila na snagu ili će to uskoro postati, one navedene u drugom akcionom planu kružne ekonomije čekaju da ih predstavi Evropska komisija. Nakon predloga Komisije, dva kozakonodvca Savet EU i Evropski parlament – usaglašavaju svoje stavove, na kraju zajednički usvajajući identičan tekst zakona. Konkretno, EU tek treba da uspostavi kvantitativne ciljeve za

korišćenje resursa ili poboljšanje produktivnosti resursa, uprkos tome što neke države članice takve ciljeve uključuju u svoje nacionalne strategije. Nedavne politike koje se bave bezbednošću snabdevanja sirovinama sve više naglašavaju korišćenje resursa, posebno pristup kritičnim sirovinama.

Implementacija cirkularnosti podrazumeva prilagođavanje psotojećih proizvodnih procesa. Direktiva o industrijskim emisijama nalaže industrijskim postrojenjima da poboljšaju efikasnost materijala i smanje stvaranje otpada, iako zaključcima o trenutno najboljim dostupnim tehnikama nedostaju obavezujuće odredbe u ovoj oblasti. Direktiva je bila spremna za reviziju 2021. godine, obuhvatajući integraciju praksi cirkularne ekonomije u predstojeće referentne dokumente o najboljim dostupnim tehnikama. Mere ekodizajna i energetskog obeležavanja za različite proizvode sada uključuju propise koji se odnose na zahteve efikasnosti materijala, uključujući dostupnost rezervnih delova, lakoću popravke i olakšavanje tretmana na kraju životnog veka. Hijerarhija otpada, sadržana u Članu 4. Okvirne direktive o otpadu, služi kao sveobuhvatni princip politika EU o otpadu. Ova hijerarhija daje prioritet prevenciji otpada, praćenu pripremom za ponovnu upotrebu, reciklažom i drugim ponovnim korišćenjem, i na kraju odlaganjem kao najmanje poželjnom opcijom.

Zakonodavni okvir upravljanja otpadom u Evropskoj uniji obuhvata preko 30 obavezujućih ciljeva koji se odnose na period od 2015. do 2035. godine. U julu 2018. stupio je na snagu revidirani zakonodavni okvir EU o otpadu, koji sadrži ključne elemente usmerene na upravljanje održivim praksama otpada. Među ovim ključnim komponentama je cilj EU da se reciklira 65% komunalnog otpada do 2035. godine, zajedno sa obavezujućim ciljem odlaganja na deponijama koji teži da ograniči odlaganje na deponijama na maksimalno 10% komunalnog otpada do iste godine (Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkan, 2020, str. 15). Pored toga, cilj EU za reciklažu je 70% ambalažnog otpada do 2030. godine, dopunjen specifičnim ciljevima reciklaže za različite materijale za pakovanje: papir i karton (85%), crni metali (80%), aluminijum (60%), staklo (75%), plastika (55%) i drvo (30%).

Kako bi se ojačale i proširile prakse upravljanja otpadom, zakonodavni okvir nalaže pojačane obaveze odvojenog prikupljanja. Ove obaveze, koje se primenjuju do kraja 2023. godine, obuhvataju bio-otpad, sa tekstilom uključenim do kraja 2025. godine, i opasan otpad iz domaćinstava integrisan do kraja 2022. Štaviše, regulatorni okvir utvrđuje minimalne zahteve za šeme proširene odgovornosti proizvođača, naglašavajući poboljšanja njihovog upravljanja i isplativosti. Direktiva takođe nameće zabranu spaljivanja i odlaganja odvojeno prikupljenog otpada, naglašavajući posvećenost unapređenju praksi održivog upravljanja otpadom unutar EU.

Nadovezujući se na prvi paket cirkularne ekonomije, Akcioni plan cirkularne ekonomije nove Evropske Zelene Agende Evropske Komisije usvojene 10. novembra 2020. godine u Sofiki (Sofijska deklaracija) stavlja akcenat na dizajn i proizvodnju za zelenu ekonomiju. Fokus na važne lance vrednosti je proširen i ojačan. Prema drugom akcionom planu, Evropska komisija će pokrenuti konkretne akcije u sektorima koji koriste najviše resursa i gde je potencijal za cirkularnost veliki - sektor elektronike i IKT, baterija i vozila, ambalaže, plastike, tekstila, građevinarstva i prehrambene industrije (Brian, 2022).

Zelena agenda za Zapadni Balkan, navedena u Komunikaciji Evropske komisije o ekonomskom i investicionom planu, obuhvata pet stubova: klimatske akcije, cirkularna ekonomija, biodiverzitet, kontrola zagađenja i održivi sistemi ishrane. Digitalizacija je sastavni deo omogućavanja ovih stubova, usklađujući se sa dvostrukim konceptom zelene i digitalne tranzicije. Zapadni Balkan se suočava sa ozbiljnim posledicama klimatskih

promena, pri čemu se predviđa da će prosečni porast temperature biti u rasponu od 1,7°C do 5,0°C do kraja 21. veka. Obaveze Pariskog sporazuma i Evropskog zakona o klimi naglašavaju klimatsku neutralnost, utičući na odnose EU sa regionom. Tranzicija mora dati prioritet socijalnoj pravdi, prepoznajući različite polazne tačke i kapacitete. U tu svrhu bi se mogao istražiti ekvivalent Evropskog mehanizma pravedne tranzicije (Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkan, 2020, 22).

Ugalj i dalje dominira kao energent u proizvodnom sektoru Zapadnog Balkana, čineći do 97% proizvodnje električne energije u nekim zemljama. Obaveze u smislu tranzicije ka čistoj energiji i održivom razvoju postoje, sa ciljem da se smanji uvoz električne energije, povećaju obnovljivi izvori, poboljša regionalna bezbednost i reše izazovi zagađenja. Uprkos određenom napretku u povezivanju, regionalno energetska tržišta tek treba da se uspostavi. Upravljanje infrastrukturuom, energetska efikasnost i integracija obnovljivih izvora su od vitalnog značaja za dekarbonizaciju regiona. EU bi trebalo da proširi dimenzije Energetske unije, podržavajući izgradnju kapaciteta energetskih regulatora i operatera prenosnog sistema.

Transportne veze na Zapadnom Balkanu su nerazvijene, posebno železničke, pri čemu još uvek zavise od fosilnih goriva. Zelena agenda predstavlja priliku za promovisanje održive transportne mreže, stavljajući naglasak na revitalizaciju železnice i alternativna goriva. Prakse cirkularne ekonomije, prateći najbolju praksu EU, treba podsticati u ključnim industrijskim sektorima. Integracija sa unutrašnjim tržištem EU i usvajanje principa zelene ekonomije su glavne komponente industrijske politike. Zelena agenda služi kao nacrt za zajedničke mere Evropske Unije i Zapadnog Balkana, u skladu sa postojećim okvirima saradnje. Koherentnost politika na svim nivoima upravljanja je ključna, a pomoć reformi javne uprave treba da se fokusira na dimenzije održivog razvoja.

Zelenu agendu za Zapadni Balkan treba posmatrati kao nacrt mogućih mera koje će zajedno usvojiti Evropska Unija i svaki od partnera na Zapadnom Balkanu, na osnovu postojećih okvira političke i tehničke saradnje, uključujući posebno Sporazume o stabilizaciji i pridruživanju, pregovaračke okviri i programe ekonomskih reformi. Agenda treba da omogući Zapadnom Balkanu i Evropskoj Uniji da stvore jače veze između klimatskih i ekoloških akcija, reformi ekološke politike i približavanja tom kolektivitetu. Takođe bi trebalo da vodi definisanje strategija finansijske i tehničke pomoći kako na bilateralnom tako i na regionalnom nivou. Osiguranje koherentnosti politika na svim nivoima upravljanja je od suštinskog značaja za postizanje boljih sinergija između ekonomskih, ekoloških i društvenih dimenzija održivog društveno-ekonomskog razvoja. Povećan fokus Evropske Unije reformama javne uprave u državama Zapadnog Balkana kao i na koherentnost politike, odnosno ostvarivanju koncipiranih dimenzija održivog rasta perspektivno može rezultovati značajnom doprinosu Zelenoj agendi.

Da bi se podigla svest o efektima klimatskih promena na društvo na Zapadnom Balkanu, važno je organizovati više medijskih događaja i kampanja, i na taj način stimulisati diskurs u javnom prostoru i pomoći društvu da dođe do rešenja za suočavanje sa ovim izazovima. Ovo neće samo informisati građane o posledicama klimatskih promena, već će ih i inspirisati da deluju i zahtevaju promene od nosilaca vlasti.

Obrazovanje je ključno za pozitivan uticaj na ekološku svest, ponašanje u vezi sa životnom sredinom, počevši od ranog uzrasta, kao i za prekvalifikaciju radnika iz tranzicionih industrija. Nastavni planovi i programi treba da uključuju ključne kompetencije i veštine neophodne za rad u zelenoj ekonomiji. U strategiji obezbeđenja socijalnog progressa Zelena agenda za Zapadni Balkan treba da se reflektuje u reformama

obrazovnih sistema. Posebno se to odnosi na područje realizacije okvira opremljenost resursa i pripremljenosti ljudstva za tržište rada za projekte društvo budućnosti. Uz kompetentno objektivno informisanje i obrazovanje, nove generacije u mikroregionu mogu plodotvorno doprineti sprovođenju Zelene agende Evropske Unije.

Intuitivno posmatrano zelena ekonomija čini se održivijom od trenutnog linearnog ekonomskog sistema. Smanjenje korišćenih resursa, stvaranje otpada i curenje, čuva resurse i pomaže u smanjenju zagađenja životne sredine. Smanjenje korišćenja resursa takođe se prevodi u smanjenje emisija gasova staklene bašte (GHG) i manji pritisak na prirodne ekosisteme. U zelenoj ekonomiji, ekonomska aktivnost gradi i obnavlja celokupno zdravlje sistema. Koncept prepoznaje važnost toga da ekonomija mora efikasno funkcionisati na svim nivoima - za velika, srednja i mala preduzeća, organizacije i pojedince, kako globalno, tako i lokalno. (Nešković 10, 2023, 20)

Transformacija ka zelenoj ekonomiji ne znači samo prilagođavanje usmereno na smanjenje negativnih uticaja linearnog ekonomskog modela. Naprotiv, ovo predstavlja sistemsku promenu koja gradi dugoročnu otpornost, stvara poslovne i ekonomske prilike, a kao najvažnije omogućuje socijalnu inkluziju i brojne ekološke benefite.

Istraživanje u ovom radu povezano sa fenomenom zelene ekonomije i implementacije Zelene agende za Zapadni Balkan, sadržajno tretira socijalnu inkluziju kao krajnji cilj, proces i ishod zelene tranzicije u datim tvorevinama. Kao univerzalni cilj, teži postizanju inkluzivnog društva koje podrazumeva poštovanje ljudskih prava, kulturne raznolikosti i demokratskog upravljanja, te promovisanje principa jednakosti i pravičnosti. Kao proces, omogućava učešće građana u aktivnostima donošenja odluka koje utiču na njihove živote, omogućavajući svim grupama, posebno marginalizovanim, da učestvuju u ovom procesu. Kao ishod, obezbeđuje smanjenje nejednakosti, eliminaciju svih oblika isključenja i diskriminacije, te postizanje socijalne pravde i kohezije.

Teorijski okvir socijalne inkluzije, takođe nazvana terminima socijalna integracija ili socijalna kohezija, predstavlja aspiracionu paradigmu označenu kao "društvo za sve". Ovaj koncept, kako je opisano u Izveštaju Svetskog samita za društveni razvoj iz 1995. godine, predviđa društvenu strukturu u kojoj svaki pojedinac, obdaren pravima i odgovornostima, preuzima aktivnu ulogu u društvu. Bez obzira na različite formulacije socijalne inkluzije, one se univerzalno sjedinjuju oko unapređenja normativne društvene vizije, u kojoj se pojedinci, grupe ili institucije povezuju unutar prostranog društvenog okvira, podstičući i razvijajući svoje odnose na harmoničan način.

Kada je reč o fenomenu socijalne inkluzije, zemlje Zapadnog Balkana suočavaju se s brojnim izazovima: slaba uprava, odliv mozgova, visoki nivo nezaposlenosti mladih, duboko ukorenjena korupcija i organizovani kriminal (Sanfey i Milatović, 2018). Sem toga, ove zemlje do određene mere osećaju manju povezanost s EU, iako su ponovo postale važne u analizama evropskih zvaničnika. Bez obzira na brojne kontroverze, zemlje Zapadnog Balkana pokazuju određena interesovanja za naučna istraživanja o zelenim politikama, tako i primenu Zelene agende Evropske Unije. Zaštita životne sredine sada je prioritet širom sveta; zelena ekonomija proizilazi iz procesa koji može smanjiti nejednakost, oskudicu resursa i ekološke rizike (UNEP, 2014). Privatni i javni kapital, po pravilu bi trebalo da pružaju podršku zelenim investicijama. Međutim, ekonomski akteri su nevoljni u pružanju odgovarajuće finansijske podrške zelenim projektima, pre svega zbog skromnog povrata uložених sredstava. Drugi mogući uzrok može ležati u očiglednom nedostatku političke volje ili političke održivosti. Ove značajne prepreke otkrivaju sukobljene prioritete i kulturne pozadine koje otežavaju opšti politički proces i ekonomsko poboljšanje (Promoting community-based initiatives for social inclusion in the Western Balkans, 2011, 10). Sve posmatrane države imaju (skoro) iste slabosti: glavni

problem ostaje nedovoljna raspodela finansijskih resursa, nedostatak i/ili neefikasna infrastruktura, nejasni propisi i beskorisna birokratija. Svi ovi problemi su međusobno povezani. Neefikasna vlada čini primenu zakona neadekvatnom i stoga loše alokira već oskudne resurse u društvu.

Ovo istraživanje postavlja socijalnu inkluziju kao višestruki cilj, proces i ishod. Kao univerzalni cilj, ona teži ostvarenju otvorenog društva koje karakteriše poštovanje ljudskih prava, kulturne raznolikosti, demokratskog upravljanja i pridržavanja principa jednakosti u slobodama. U svojstvu procesa, socijalna inkluzija olakšava učešće građana u procesima donošenja odluka koji utiču na njihove živote, dajući svim društvenim frakcijama, posebno marginalizovanim grupama, priliku da se angažuju u društvenoj areni (Social Inclusion, Poverty Eradication and the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015, 7). Kao rezultat, socijalna inkluzija garantuje ublažavanje nejednakosti, iskorenjivanje isključenosti i diskriminacije u svim oblicima, i aktualizaciju socijalne pravde i kohezije.

Efikasne socijalne politike, zasnovane na univerzalnim pravima, pravičnom i suštinskom učešću, i normama solidarnosti i reciprociteta, uz istovremeno priznavanje različitosti i ekoloških razmatranjadovode do većeg stepena socijalne inkluzije. Shodno tome, postoji imperativ da se pređe sa posmatranja inicijativa za socijalno uključivanje kao pukih korektivnih mera na njihovo integrisanje kao suštinske komponente sveobuhvatnih i kohezivnih razvojnih strategija. Vladine intervencije, koje obuhvataju povećanje proizvodnih kapaciteta, poboljšani pristup visokokvalitetnim socijalnim uslugama, snažne mehanizme socijalne zaštite i promociju dostojanstvenog rada, jesu ključne u realizaciji društveno inkluzivnog, ekspanzivnog i održivog društvenog razvoja.

U okviru ove paradigme, socijalna politika preuzima mandat koji se proteže izvan dobrobiti i prava pojedinca, obuhvatajući učešće društvenih odnosa, institucija i struktura koje podržavaju dobrobit pojedinaca u njihovoj porodičnoj, zajedničkoj i nacionalnoj sferi. Ovaj pristup naglašava značaj analiza na društvenom nivou, koje prevazilaze puke ekonomske ili individualne indikatore.

Tematska osnova socijalne održivosti i inkluzije naglašava imperativ da se ljudsko blagostanje postavi kao prioritet na putu razvoja zelene ekonomije. Ovo uključuje osnaživanje pojedinaca, negovanje čvrstih i otpornih društava i demokratizaciju institucija kako bi se podstakla društvena integracija marginalizovane i ranjive populacije. Ujedinjene nacije naglašavaju nijansiranu prirodu socijalne inkluzije, naglašavajući da ona prevazilazi puka razmatranja materijalnog bogatstva.

U skladu sa nalazima predstavljenim u publikaciji Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) pod nazivom „Beyond transition – Towards inclusive societies“ iz maja 2011. godine, održivi razvoj se proteže dalje od pukih ekonomskih razmatranja. Suštinski on obuhvata holističko blagostanje pojedinaca, uključujući njihovu sposobnost da vode dug, zdrav i inovativan život. Ova perspektiva naglašava težnju ka ciljevima koje pojedinci cene, kao i aktivno angažovanje u oblikovanju ljudskog razvoja na pravičan i održiv način u okviru zajedničkog planetarnog okruženja. Socijalna inkluzija prevazilazi konvencionalnu paradigmatu siromaštva koja se pretežno fokusira na ekonomske i materijalne dimenzije, proširuje svoj delokrug kako bi obuhvatila socijalna prava, uključujući pravo na rad, stanovanje i pristup zdravstvu i obrazovanju, integrišući na taj način bitne aspekte građanstva i socijalne pravde (Social Inclusion, Poverty Eradication and the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015, 3). S druge strane, sa socijalnom isključenošću je često povezan osećaj inferiornosti i otuđenosti, što označava nedostatak mogućnosti i nesposobnost da se sveobuhvatno učestvuje u

mnogim društvenim aspektima. Paradigma socijalne inkluzije naglašava imperativ da se onima koji se nalaze izvan glavnog tokova društvenog okvira pruži pojačan glas, mehanizam koji se smatra ključnim za postizanje normativnog blagostanja. Dakle, socijalna inkluzija se u osnovi bavi pravednom „preraspodelom društvenih mogućnosti“ među svim segmentima stanovništva. Na uspešnu realizaciju dokumenata svih Evropske Unije za Zapadni Balkan tako i Zelene agende evidentnu važnost imaju elementi socijalne uključenosti / isključenosti građanstva u pojedinačnim entitetima. U daljem tekstu analiziramo uticajne inkluzivne postulate u određenim društvenim sferama.

Socijalna isključenost, kao fenomen, proširuje svoj uticaj na svakog člana društva, prevazilazeći granice ugroženosti i marginalizacije. Ona se manifestuje kroz tri osnovne kategorije: isključenost iz ekonomskog života, isključenost iz socijalnih usluga i isključenost iz društvenih mreža i građanskog učešća.

Ekonomska isključenost, posebno u alokaciji ekonomskih resursa, ometa razvoj mogućnosti, veština i kompetencija pojedinaca koji su neophodni za zadovoljavanje njihovih potreba i ostvarivanje njihovih prava. Ova inhibicija rezultira ograničenim pristupom tržištu rada, finansijama i stambenim tržištima, kao i dobrima i uslugama, doprinoseći ne samo siromaštvu u prihodima, već i ometajući pristup ključnim uslugama kao što su obrazovanje, zdravstvena zaštita i socijalno osiguranje. Iako je učešće u ekonomskim aktivnostima integralno, ono ne garantuje trenutnu ekonomsku uključenost. Stoga je pristup pristojnom radu identifikovan kao ključni uslov za podsticanje socijalne inkluzije, sa potencijalom da katalizuje poboljšanja u različitim životnim domenima.

Socijalne usluge, koje predstavljaju raznovrstan niz mogućnosti krucijalnih za održiv (ljudski i lični) razvoj, imaju podjednak značaj kao zapošljavanje u podsticanju socijalne uključenosti. Obrazovne i zdravstvene usluge, zajedno sa socijalnom zaštitom, pristupom stanovanju i osnovnom infrastrukturu, zajednički doprinose većoj socijalnoj inkluziji. Isključenost iz socijalnih usluga odnosi se ne samo na njihovu generalnu dostupnost i kvalitet, već i na razmatranje pristupačnosti i priuštivosti za različite grupe stanovništva. Štaviše, sistemi socijalne zaštite, uključujući socijalnu pomoć, beneficije iz osiguranja, socijalne usluge i usluge savetovanja, pojavljuju se kao ključni izvori podrške u krajnjoj instanci. Suprotno tome, isključenost iz građanskog i društvenog aktivizma označava onemogućavanje učešća u političkim, kulturnim i građanskim dešavanjima, uključujući izborne procese, slobodu izražavanja i udruživanja, kao i jednak pristup pravdi i informacijama (Brajković, Nešković, 2025, 47).

U kontekstu Zapadnog Balkana, socijalna isključenost je značajno povišena u poređenju sa Evropskom Unijom, što utiče na širok spektar pojedinaca u više životnih dimenzija. Bilo da se manifestuje kroz isključenost iz ekonomskog života, socijalnih usluga ili građanskog angažmana, ovaj sveprisutni izazov predstavlja kritičnu prepreku razvojnoj putanji Zapadnog Balkana, podrivajući kolektivni doprinos njegovog stanovništva kao ekonomski aktivnih, zdravih i obrazovanih građana.

Izveštaj UNDP-a iz 2011. godine, „Beyond transition – Towards inclusive societies“, naglašava da ekonomski rast na Zapadnom Balkanu nije konzistentno preveden u povećanje mogućnosti zapošljavanja, poboljšane socijalne usluge ili prošireno učešće građana. Široko rasprostranjeni neuspeh da se prilagode rastućim zahtevima tržišta rada, dodatno iskomplikovan uticajima predrasuda rasne, polne i starosne prirode, primorao je mnoge, posebno žene i sredovečne pojedince, u neformalni sektor. Ova promena koči efikasnost javne uprave, što je preduslov za inkluzivna društva. Postojeće politike neadekvatno se bave višestrukim uzrocima slabe socijalne inkluzije, što predstavlja značajan izazov za region, posebno na najnižim nivoima javne uprave.

Ekonomski, društveni i građanski razvoj na Zapadnom Balkanu je neravnomerno

raspoređen, što uslovljava primenu Zelene agende u pojedinačnim državama. U daljem tekstu bavimo se stanjem ove oblasti po teritorijalnom principu. Republika Srbija pokazuje značajne regionalne disparitete, pri čemu se južna područja i ruralna područja suočavaju sa prilično nepovoljnijim uslovima u odnosu na urbanizovane delove zemlje. Odnos najrazvijenijih prema najnerazvijenijim jedinicama lokalne samouprave u smislu ekonomskog razvoja bio je 10:1 u 2018. godini. Nasledeni sistem socijalnih usluga, kojim dominiraju statutarne centre za socijalni rad i ustanove institucionalne zaštite, doživeo je ograničenu reformu, što je rezultiralo fragmentacijom kratkoročnih rešenja. Sistemi implementacije, praćenja i evaluacije za strategije socijalne zaštite i inkluzije i dalje su slabo razvijeni, a lokalno i regionalno planiranje koje uključuje zainteresovane strane se ne podstiče u dovoljnoj meri ("Social Inclusion, Poverty Eradication and the 2030 Agenda for Sustainable Development", 2015, str. 32).

Republika Srbija je osnovala Fond za socijalne inovacije da bi stimulisala reformski orijentisane projekte socijalnih usluga na nivou lokalnih samouprava. Iako je ova inicijativa izazvala interesovanje lokalnih vlasti, i dalje postoji odsustvo koordinisanog institucionalnog okvira koji uključuje korisnike usluga u proces dizajniranja i evaluacije. Ruralna područja se suočavaju sa izazovima ograničenog pristupa ključnim tržištima, izraženim digitalnim jazom i nerazvijenom infrastrukturom. Stambeni problemi, uključujući neadekvatno vodosnabdevanje i kanalizaciju, pogađaju otprilike jednu trećinu domaćinstava ispod granice siromaštva. Izveštaj Vlade Republike Srbije za 2021. naglašava stambene izazove, pri čemu jedna trećina domaćinstava sa niskim primanjima nema infrastrukturu za vodosnabdevanje, a 50% domaćinstava nema toalet i kupatilo.

U Bosni i Hercegovini, reforme socijalne zaštite su bile postupene, oslanjajući se u velikoj meri na kratkoročne pilot projekte finansirane iz inostranstva na opštinskom i kantonalnom nivou. Ograničeno angažovanje korisnika usluga u reformama i rasprostranjenost ad-hoc grupa sa više zainteresovanih strana ometaju širi uticaj. Značajan deo stanovništva, posebno manjinski povratnici, doživljava ekonomsku isključenost, pojačanu rodno povezanim i etničkim faktorima. Postojeći sistem socijalne zaštite suočava se sa neefikasnošću zbog neosetljivosti na potrebe korisnika, nerazvijenog mešovitog sistema i slabog kapaciteta lokalnih centara za socijalni rad.

U Crnoj Gori, najnoviji izveštaj UNDP-a preporučuje proširenje usluga socijalne zaštite, rešavanje prepreka socijalnoj inkluziji i jačanje saradnje između svih zainteresovanih strana na lokalnom nivou. Građevinski bum i turizam koriste preduzetnicima, dok oni zaposleni u manje razvijenim regionima doživljavaju ograničene dobitke. Nevladine organizacije bi mogle da igraju ključnu ulogu u rešavanju problema nezaposlenosti i siromaštva, posebno kada vladini kapaciteti pokazuju nedostatke (Social Inclusion, Poverty Eradication and the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015).

Postoji mnogo načina za rešavanje problema održivog razvoja, kao što sugerišu Ujedinjene Nacije. Četiri različite oblasti su istaknute na sledeći način:

1. Inkluzivna društva: Poboljšati pristup ugroženog i marginalizovanog stanovništva tržištima, uslugama i mestima na načine koji podržavaju njihovo dostojanstvo efikasnom primenom podataka i analitike o socijalnoj i rodnoj inkluziji. Uspostavljanjem Fondova za rodnu ravnopravnost i socijalnu inkluziju.
2. Adaptivne zajednice: Povećavanjem pristupa resursima, pomoći zajednicama u rešavanju problema klimatskih promena, sukobe, pandemije, migracije i bezbednosti putem lokalno vođenih klimatskih akcija, Rad na bezbednosti od trgovine ljudima, prinudnog rada i rada maloletnika.

3. Individualna uključenost: Da bi se ojačala društvena odgovornost i podstakao konsenzus za konstruktivne promene, preporučuje se promovisanje proširenog pristupa političkoj areni: povećanjem glasa i kontrole od strane zajednice, prisptup institucijama i novim idejama za uključivanje građana, proširenje saradnje kojom se unapređuje građansko učešće i odgovornost.
4. Društveni rizici i mogućnosti: Preporučuje se zalaganje za poboljšanu inkluzivnost javnih i privatnih investicija, efikasnost i transparentnost, kao i upravljanje društvenim rizicima: planiranjem i izvođenjem projekata iz oblasti zaštite životne sredine i društva, nacionalnim diskusijama o ekološkim i socijalnim pitanjima, evaluacije sistema i regulatorne promene, kao i finansiranjem za poboljšanje institucionalnih kapaciteta i profesionalne radne snage ekoloških, društvenih i upravnih tela.

Istovremeno, rad se bavi ključnim aspektom socijalne inkluzije, naglašavajući njenu ulogu kao cilj, proces i ishod zelene ekonomije. Socijalna inkluzija nastoji da stvori društvo u kojem se poštuju ljudska prava, kulturna raznolikost, demokratsko upravljanje i principi jednakosti i pravičnosti. Prepoznajući višestruku prirodu socijalne inkluzivnosti, analiza naglašava važnost otvorenih, prosperitetnih društava, adaptivnih zajednica, osnaženih pojedinaca i suočavanja sa društvenim rizicima i mogućnostima za napredak i uspostavljanje održivog razvoja. Prelazak na cirkularnu ekonomiju na Zapadnom Balkanu zahteva rešavanje hitnih izazova, kao što su neadekvatna infrastruktura za upravljanje otpadom, nedovoljna finansijska podrška za zelene projekte i ograničena politička volja. Svaka država u regionu suočava se sa jedinstvenim preprekama, od nelegalnog tretmana otpada u Bosni i Hercegovini do nepouzdanih podataka u upravljanju otpadom u Crnoj Gori. Prepoznavanje ovih izazova je od suštinskog značaja za kreiranje ciljanih intervencija i efikasnih javnih politika. (Nešković, 2025, 41)

Posvećenost Evropske unije Zelenoj ekonomiji je očigledna u Evropskom Zelenom Dogovoru, sveobuhvatnoj agendi za održivi rast, konceptu Evropa 2030 i drugim strateškim dokumentima. U tom kontekstu profilisana je Zelena agenda za Zapadni Balkan, tzv. Sofijska deklaracija, koja objektivno označava stručno osmišljen, afirmativan projekat za prosperitetnu budućnost narednih generacija.

Zaključak

Fenomeni ekonomske diplomatije, harmonizacije nacionalnih zakonodavstava sa evropskim pravom i Zelena agenda Evropske Unije za Zapadni Balkan pojedinačno i sinergijski povezanih označavaju kompleksne trendove za svaku državu. Istovremeno, oni predstavljaju i složene izazove za postmoderne istraživače društvenih pojava u koncipiranju strateških projekata celovitog društvenog razvoja, kao vitalnog nacionalnog intetesa date državne tvorevine. Zadatak naučnih poslenika jeste da formulišu ostvarive koncepte unapređenja stanja u svim područjima ljudskog bitisanja, što je inicijalna svrha aktuelnog istraživanja. Kompleksnost istorijskog trenutka i veoma nepovoljna ekonomska situacija u kojoj se nalazi ceo subregion Zapadni Balkan, kao deo regiona Jugoistočne Evrope, implicira potrebu za ubrzavanjem postmodernih integrativnih procesa. Navedeni postulati realno impliciraju osmišljen kreativan pristup relevantnih aktera posmatrane zajednice.

Zahtevi pojačane međuzavisnosti sa visoko razvijenim zemljama imaju tendenciju ostvarivanja ciljeva ekstenzivnog ubrzanja socijalnog razvoja uočljivi su u svim domenima ljudske egzistencije, pre svega u ekonomskoj sferi. U tom smislu, proces integracije ovih zemalja u Evropsku Uniju predstavlja za njihove privrede i ostale socijalne grupacije

jednu od najizglednijih razvojnih šansi. Pri tome, angažman u području ekonomske diplomatije i sprovođenju doktrinarne koncepcije Zelene tranzicije personifikovane u Zelenoj agendi za Zapadni Balkan kanališu aktuelne trendove u razmatranim državama. Sinergijski definisana strateška konstrukcija angažmana ekonomskih diplomata u svim oblastima, tako i realizaciji Zelene tranzicije utemeljena na harmonizaciji nacionalnog zakonodavstva sa regulativom Evropske Unije obezbeđuje progres kompanija i drugih društvenih činilaca.

Iskustva evropskih zemalja u tranziciji koje su postigle punopravno članstvo u Evropskoj Uniji pokazuju da je jednako važno, ako ne i važnije, ostvariti značajan napredak u privredi, bez koga ova integracija nije moguća. Zato osnovni zadatak učesnika spoljne politike jeste delatnost u sferi ekonomske diplomatije, odnosno kompetentno projektovan konglomerat predstavljanja, reklamiranja i prodaje proizvoda nacionalne privrede u svetu u svrsi obezbeđivanja poslova domaćim poslovnim subjektima na inostranim tržištima. Za ostvarenje značajnog ekonomskog napretka potrebno je neprestano jačanje konkurentnosti privrede, što je jedini delotvoran put ka povećanju izvoza.

Razvijene zemlje uspešnost svojih izvoznih potencijala jednim značajnim delom mogu da zahvale svojoj visoko profesionalnoj i kvalitetnoj ekonomskoj diplomatiji. Da bi se to dogodilo, diplomatije država bi trebalo da preuzme na sebe istorijsku ulogu u otklanjanju prepreka koje otežavaju put preporoda države i privrede, vršeći što je moguće efikasnije i efektivnije, sve konzularne funkcije utvrđene Bečkom konvencijom iz 1963. godine. Prilikom obavljanja ovih funkcija moraju se poštovati svi zakoni i propisi koje podrazumeva diplomatsko, običajno međunarodno pravo i opšte običajno međunarodno pravo kao i unutrašnji izvori prava koji uređuju funkcije spoljnog zastupanja države.

Uloga ekonomske diplomatije i zvaničnih političkih predstavnika u svetu uopšte, posebno dolazi do izražaja u uslovima savremene globalizovane svetske privrede i globalističkih tendencija u upravljanju svetom. Danas, ekonomski predstavnik je specijalan ekonomski posmatrač privrednih kretanja na svetskom tržištu i ekonomske situacije u zemlji u koju je poslat. Uloga ekonomskih predstavnika danas je sve više usmerena na promociju i zaštitu nacionalnih interesa, odnosno na obezbeđenje informacija i pomoć nacionalnoj ekonomiji u osvajanju svetskog tržišta ili odnošenju pobede u borbi sa konkurencijom. Sadašnja konstelacija opterećena brojnim kontroverzama na svim nivoima planetarne zajednice, tvori ekonomskim diplomatama lukrativan nastup u pravcu afirmacije produkata vlastite zemlje zasnovanog na konstruktivnoj implementaciji određenih postulata Zelene agende Evropske Unije za Zapadni Balkan.

Potrebno je, takođe, u skladu sa usaglašenim i prioritarnim nacionalnim ekonomskim interesima, utvrditi dugoročne ciljeve nacionalne ekonomske diplomatije koji neće doživljavati bitne transformacije ako dođe do promena u izvršnoj vlasti. Strateške ciljeve ekonomske diplomatije treba prilagoditi i operacionalizovati na nivou njihove prioritete geografske disperzije. Uz jasno određivanje nosilaca odgovornosti za strateške aktivnosti u ekonomskoj diplomatiji ovih zemalja, neophodno je i jačanje institucionalizovane koordinacije u okviru ekonomsko-diplomatskog sistema.

Resor spoljne politike tradicionalno ima dominantnu ulogu u funkcionisanju ekonomske diplomatije, ali i konglomerat drugih aktivnosti, pri čemu brojne delatnosti vezane za taj koncept treba da sprovedu i drugi resori državne administracije. U tom elaboratu trebalo bi da se angažuju i ostali činioци, znači sve Privredne komore, Ministarstva spoljnih poslova, Ministarstva za ekonomske odnose sa inostranstvom, Ministarstvo pravde, Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza, preduzetnička i profesionalna udruženja, ljudi od struke i nauke, uspešni privrednici iz sveta i drugi kompetentni

resursi za ovu oblast. Stoga je pored navedenog, neophodno konceptualizovati i usvojiti sistemske zakone koji bi investicioni ambijent u ovom regionu podigli na viši nivo, kako bi garantovali sigurnost ulaganja sa povoljnijim uslovima poslovanja. Proizilazi da su ekonomska diplomatija i harmanizacija zakonodavstva od prvorazrednog značaja za razvoj zemlje, tako i postizanje punopravnog članstva u Evropskoj Uniji, kao bezrezervno opredeljenom prvorazrednom nacionalnom interesu. Za Republiku Srbiju, kao zvaničnog kandidata i ostale države koje se nalaze u procesu evropskih integracija, neizvestan je termin, odnosno ishod postizanja punopravnog članstva u Evropsku Uniju. Poslednji događaji vezani za Ukrajinski konflikt, proizveli su devastirajuće reperkusije u svim zemljama te grupacije sa depresivnim predviđanjima oko egzistencije u nastupajućem periodu.

U potrazi za održivim razvojem i ekološkom odgovornošću, koncepti Zelene tranzicije i cirkularne ekonomije pojavljuju se kao esencijalni faktori, duboko isprepleteni sa Evropskim Zelenim Dogovorom (EGD) i ekološkim politikama širom sveta. U svojoj suštini, zelena ekonomija nastoji da minimizira unos resursa, otpad, zagađenje i emisije ugljenika i ostalih polutanata, podstičući sistem zatvorene petlje gde sav otpadni materijal postaje vredan izvor za inoviran radni proces koji neće narušiti ekološku ravnotežu. Ovaj pomak od tradicionalnog modela linearne ekonomije ne samo da čuva resurse, već se bavi i širim pitanjima, uključujući zagađenje životne sredine i smanjenje emisije gasova staklene bašte (GHG). Međutim, uprkos slabim efektima u primeni principa cirkularnosti, raste interesovanje za naučna istraživanja o zelenim politikama na Zapadnom Balkanu, što ukazuje na relevantno prepoznavanje i implementaciju potencijalnih koristi koje bi zelena ekonomija mogla doneti regionu.

Koncepcije "Evropa 2030" i uspostavljeni "Zeleni dokumenti" nisu samo ekonomski ili ekološki poduhvati, već su inherentno povezani za sveobuhvatnu društvenu održivost. Efikasne socijalne politike, zasnovane na pravima zasnovanim na pravima, pravednom učešću i solidarnosti, identifikovane su kao ključni pokretači za socijalnu inkluziju. Naše akademsko štivo razmatra različite aspekte socijalne inkluzije sa pozicije korektivne mere ka njenoj integraciji kao fundamentalnoj komponenti sveobuhvatnih strategija održivog razvoja. Doprinos ekonomske diplomatije i afirmisanih stratejskih projekata Evropske Unije nesumljivo je uočljiv u određenim područjima svake zemlje subregiona Zapadnog Balkana.

Suštinski značaj u održivom društvenom razvoju pripada informisanju i angažovanju svih relevantnih subjekata u rešavanju efekata klimatskih promena. Obrazovanje na svim nivoima organizovanja društva i poslovnih entiteta predstavljaju fundamentalne attribute za uspešnu implementaciju doktrinarnih dokumenata po ugledu na prosperitetne sisteme. Relevantan angažman sa adekvatnim osposobljavanjem ljudskih resursa u sferi ekonomske diplomatije nesumljivo rezultira realizaciji utvrđenih nacionalnih ciljeva. Povezano sa njihovim navedenim postmodernim delovanjem, pojavljuje se i kreativan nastup u okviru promocije i prodaje nacionalnih proizvoda utemeljenih na primeni konkretnih segmenata odredbi Zelene agende Evropske Unije za Zapadni Balkan. Mišljenja smo, da savremena ekonomska diplomatija i Zelena tranzicija sa drugim evropskim strateškim dokumentima označavaju afirmativne koncepte u funkciji ostvarivanja dugoročnog održivog razvoja posmatranih država.

Literatura

1. Barry, Brian., (2002), Social exclusion, social isolation and the distribution of income, In *Understanding Social Exclusion*, edited by John Hills, Julian Le Grand and David Piachaud. Oxford: Oxford University Press
2. Brajković, M., (2020), Izvoz kao pokretač privrednog rasta, *Časopis za poslovnu ekonomiju, preduzetništvo i finansije*, Sremska Kamenica: Educons, Srbija
3. Brajković, M., Nešković, S., (2025), Koncept Zelene ekonomije i socijalna inkluzija u održivom razvoju država Zapadnog Balkana, *Evropsko zakonodavstvo br.2/2025*, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Srbija
4. Vukovic, A., Vujadinovic, Mandic, M., (2018), *Study on Climate Change in the Western Balkans region*, Sarajevo: Regional Cooperation Council, Bosnia and Herzegovina
5. Nešković, S., (2015), *Ekonomska diplomatija*, Novi Sad: Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment Univerziteta Privredna akademija, Srbija
6. Nešković, S., (2022), *Social Challenges and European Integration of the Western Balkan*, Scientific Result, University of Belgorod, Russia.
7. Nešković, S., (2022). *Energetska zajednica Evropske Unije i regionalni geobezbednosni izazovi*, Zbornik radova br. 25, Internacionalni Univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina.
8. Nešković, S., (2022). *Interest Groups and Lobbying in the Institutions of the European Union*, European legislation No. 78/22, Institute for International Politics and Economy in Belgrade, Serbia.
9. Nešković, S., (2023). *The Genesis and Characteristics of the Cooperation of Judiciary and International Affairs of the European Union with Special Reference to Eurojust*, European legislation No. 79/22, Institute for International Politics and Economy in Belgrade, Serbia.
10. Nešković, S., (2023). *Energetska politika i klimatski ciljevi u kontekstu Energetske tranzicije zemalja Zapadnog Balkana*, Zbornik radova br. 26, Internacionalni Univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina.
11. Nešković, S., (2023). *The Cohesion Policy of the European Union – Economic Development and Infrastructure Building of the Western Balkan Countries*, European legislation No. 81/23, Institute for International Politics and Economy in Belgrade, Serbia.
12. Nesković, S., and. oth., (2023), *Context and Economy of Organic Agriculture in the European Union and Republic of Serbia*, FEB, No. 07/2023, Germany.
13. Nešković, S., (2025), *Digitalization of the tourism economy and spatial planning in the environment of climate goals, with the approach of the Republic of Serbia, Montenegro and Croatia*, *International Scientific Journal Monte Ulcinj*, Ulcinj: Institute for Scientific Research and Development, Montenegro
14. Peter, Sanfey., Jakov, Milatovic., (2018), *The Western Balkans in transition: diagnosing the constraints on the path to a sustainable market economy*, European Bank for Reconstruction and Development.
15. UNRISD, (2015), *Social inclusion, poverty eradication and the 2030 agenda for sustainable development*, No. 2015-15.

16. European Environmental Bureau nad Institute for The Circular Economy, (2020). "Guidelines on circular economy for the countries of the Western Balkans and Turkey", Bratislava.
17. UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States, (2011), Beyond Transition – Towards more inclusive societies, Bratislava.
18. European Commission, (2020), Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans, Brussels.
19. Vukadinović, R., Jovanović, N., Međak, V., Todorić, V., (2014), Kako usklađivati domaće propise sa pravnim propisima EU, Vlada Republike Srbije, Beograd
20. Vukadinović, R., (2006), O evropeizaciji i harmonizaciji domaćeg prava sa pravom EU u procesu stabilizacije pridruživanja, u časopisu: Srpska pravna revija, izdanje br.3, Beograd
21. Meriki, W., (2005), Comparative Law in a Global Context, Cambridge University Press, London
22. Mišćević, T., (2009), Pridruživanje Evropskoj Uniji, Službeni glasnik RS, Beograd
23. Нешкович, С., (2013), Икономическата дипломатија в контекста на националната и глобалната сигурност, Велико Тарново: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
24. Prvulović, V., (2017), Ekonomska diplomatija, Beograd, Univerzitet Megatrend
25. http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/misljenje_kandidatura/izvestaj_o_napretku_2017.pdf